

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมไทย

เราคงเคยได้ยินผู้ใหญ่ปรารภอยู่เสมอๆ ว่า เด็กสมัยนี้ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไรแต่งเนอแต่งตัวไม่เรียบร้อย ผมเผ่ายาวรุงรัง เอาแต่ตามแฟชั่นหรือทำตามอย่างในหนังฝรั่งกันหมด เด็กวัยรุ่นนี้ปัจจุบันก็ว่า ผู้ใหญ่ไม่เข้าใจเด็ก เอาแต่ใจตัวเอง ใจแคบ ไม่ยอมรับความคิดเห็นใหม่ๆ ฯลฯ ความไม่เข้าใจกันและกันเองเป็นลักษณะที่เรียกได้ว่าเกิด *generation gap* หรือช่องว่างระหว่างวัยขึ้น คือผู้ใหญ่จะติดอยู่กับความคิดสมัยเก่า ในขณะที่เด็กได้รับความคิดอ่านใหม่ ๆ มาจากต่างประเทศ การที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากวัฒนธรรมไทยกำลังเปลี่ยนไป วัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยมากขึ้นทุกที ทรรศนคติและความคิดเห็นใหม่ ๆ รวมทั้งเทคนิควิทยาจากตะวันตกมีอิทธิพลต่อคนรุ่นใหม่ ในขณะที่คนรุ่นเก่าเคยชินกับวัฒนธรรมแบบเดิม การขัดแย้งในด้านความคิดเห็นจึงเกิดขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้

คำว่า “วัฒนธรรม” นี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้คำจำกัดความ “วัฒน” ว่า ความเจริญ ความงอกงาม เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมก็คือธรรมะที่ทำให้เจริญงอกงาม แต่ตามความหมายที่แท้จริงในทางมานุษยวิทยาแล้ว วัฒนธรรมมีความหมายกว้างออกกว่านั้นอีกมาก คือหมายความถึงความประพฤติที่สืมาสืมอด ความเชื่อ ความมุ่งหมาย ฯลฯ Tyler ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นลักษณะพิเศษบางชนิดของพฤติกรรมซึ่งประพฤติโดยบุคคลในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้นเราอาจสรุปถึงความหมายของวัฒนธรรมทั่วไปได้ว่า

วัฒนธรรมเป็นลักษณะรวมของความรู้ ความเชื่อ ศิลป กฎหมาย ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีต พฤติกรรมและนิสัยของมนุษย์ ซึ่งแสดงออกในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น สิ่งใดที่เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ ก็เรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมด้านใดด้านหนึ่ง จะเป็นในทางเปลี่ยนความรู้ ความเชื่อ สิ่งประดิษฐ์ กฎหมาย ฯลฯ จึงอาจเรียกว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้ทั้งนั้น โดยนัยนี้ ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมไทยจึงกินความกว้างมาก ถ้าจะแยกกล่าวถึงวัฒนธรรมแต่ละประเภทแล้วก็คงไม่สามารถแจกแจงออกไปได้โดยละเอียด ดังนั้น จึงใคร่ขอกล่าวถึงลักษณะวัฒนธรรมโดยส่วนรวมว่า ในสังคมไทยนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปในด้านใด และมีลักษณะใดเกิดขึ้นบ้างจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นลักษณะหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในทุกสถานที่และทุกเวลา ไม่มีใครสามารถหยุดยั้งได้ ทุกสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ต่างกันแต่อัตราการเปลี่ยนแปลงมากหรือน้อยเร็วหรือช้าเท่านั้น

ทุกวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงและการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเสมอ^๑ ในด้านการเปลี่ยนแปลงนั้นก็ได้แก่การที่วัฒนธรรมเจริญเติบโตขึ้น มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้น รวมถึงการที่สังคมยอมรับสิ่งประดิษฐ์หรือแนวความคิดเห็นใหม่ ๆ เข้ามาใช้ในวัฒนธรรม การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ (innovation) ทฤษฎีใหม่ ปรัชญาใหม่ ๆ ย่อมทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในทุก ๆ สังคม นอกจากนั้นการสังสรรค์ระหว่างสังคมสองสังคมซึ่งมีวัฒนธรรมผิดกัน (acculturation) ก็มีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมทั้งสอง การสังสรรค์ทางวัฒนธรรมเป็นลักษณะที่เห็นได้ชัดในปัจจุบัน การสื่อสารที่สะดวกขึ้นช่วยให้มีการติดต่อในทางวัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันมีการแผ่ขยายวัฒนธรรมของยุโรปหรือของตะวันตกออกไปทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลผลิตของวิทยาการสมัยใหม่และเครื่องจักรใหม่ ๆ สังคมไทยก็ได้รับอิทธิพลจากผลผลิตของเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามาด้วย นอกจากนี้ยังได้รับเอาความคิดเห็น ทฤษฎี ปรัชญาจากตะวันตกเข้ามา จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมไทยทั้งทางด้านสิ่งประดิษฐ์ เครื่องใช้ ไม่สอยต่าง ๆ และแนวความคิดเห็นในการดำรงชีวิต

๑. Lurie, 1968, หน้า 277. สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับหนังสืออ้างอิง โปรดดูในบรรณานุกรมท้ายบทความนี้

เมื่อสังคมไทยยอมรับวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาแล้ว ย่อมเกิดลักษณะที่เรียกว่าการสูญหายทางวัฒนธรรม (cultural loss) คือมีการเกิดวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่ของเก่าในลักษณะของวัฒนธรรมบางอย่าง เช่น ความคิดแบบใหม่ของตะวันตกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลแทนที่ความคิดเห็นตามแบบเดิม อุดมคติของคนไทยเปลี่ยนแปลงไป เครื่องจักรสมัยใหม่เข้ามาแทนที่เครื่องใช้ไม้สอยแบบเก่า นอกจากการรับเอาวัฒนธรรมจากต่างประเทศเข้ามาโดยตรงแล้ว คนไทยยังได้ดัดแปลงวัฒนธรรมนั้น ๆ ให้เหมาะกับวัฒนธรรมเดิมของตนอีกด้วย เช่น การแต่งกาย การรับประทานอาหาร ตลอดจนบ้านที่อยู่อาศัย ฯลฯ

อย่างไรก็ดี การที่วัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไปได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับคนซึ่งประกอบขึ้นเป็นสังคม ถ้าคนในสังคมยอมรับสิ่งใหม่ วัฒนธรรมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไป คนที่จะรวมกันเข้าเป็นสังคมใหญ่นั้น ก็ย่อมประกอบด้วยคนหลายวัยและหลายจิตใจ อาจแบ่งออกได้เป็นคนหัวเก่าหรือพวกล้าสมัย ซึ่งไม่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคมเลย คนกลางเก่ากลางใหม่หรือพวกเหมาะสม ซึ่งไม่ละทิ้งประเพณีเดิมของตน แต่รู้จักปรับปรุงแก้ไขประเพณีเดิมที่เห็นว่าล้าสมัยแล้วให้มีความเจริญก้าวหน้าเข้ากับโลก และให้มีสภาพเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีใหม่เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม คนรุ่นใหม่หรือพวกทันสมัย เป็นพวกที่ต้องการละทิ้งประเพณีเดิมที่เห็นว่าไม่ดี โดยเด็ดขาด และยินดีรับเอาความเจริญและวิชาการสมัยใหม่จากภายนอก ด้วยเหตุนี้การที่วัฒนธรรมไทยจะเปลี่ยนแปลงไปเร็วหรือช้า มากหรือน้อย ก็ขึ้นอยู่กับคนไทยว่าจะมีพวกไหนอยู่มาก ถ้ามีพวกหัวเก่ามากก็เปลี่ยนแปลงไปได้ช้าและเปลี่ยนแปลงน้อย แต่ถ้ามีพวกหัวใหม่อยู่มากวัฒนธรรมไทยก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้โดยเร็ว และมีลักษณะเป็นไทยน้อยลง

การต่อต้านการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้แก่การ ปฏิเสธไม่ยอมรับสิ่งใหม่ ๆ หรือแนวความคิดเห็นใหม่ ๆ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของมนุษย์ส่วนใหญ่มักเป็นคนหัวเก่า คือชอบวัฒนธรรมของเขา ไม่มีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เนื่องจากมีความเคยชินติดอยู่เป็นนิสัย คนเราแต่ละคนได้ถูกหล่อหลอมอยู่ในวัฒนธรรมจนกระทั่งเคยชินและเหมาะสมกับวัฒนธรรมนั้น ๆ การศึกษาที่ได้รับและวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อนมีอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะรักษารูปแบบวัฒนธรรมอย่างเดิมและยึดถือขนบธรรมเนียมในสังคมไว้อย่างแน่นหนา ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นก็มักจะมีปฏิกิริยาตอบโต้ โดยเห็นว่ายุคทองย่อมเป็นสมัยที่ผ่านมาแล้วในอดีต ไม่ใช่เกิดขึ้นในอนาคต นิสัยที่เคยชินของมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในทุกสถานที่และเห็นได้ชัดในทางเทคโนโลยี การใช้เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ตัวอย่างได้แก่การขับรถ

ทางซ้ายหรือทางขวา ซึ่งคนไทยเราเคยชินกับการขับรถชิดซ้ายเป็นต้น เมื่อการกระทำดังกล่าวได้กลายเป็นนิสัยของประชาชนไปแล้ว การเปลี่ยนนิสัยย่อมยากกว่าการเปลี่ยนวัตถุ หรือสิ่งของที่น่านำมาใช้ ในสังคมและวัฒนธรรม เมื่อเป็นเช่นนั้นนิสัยที่เคยชินจึงเป็นสิ่งที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่นำมาเข้ามาใช้ในวัฒนธรรมนั้น ๆ ๒

✓ เสฐียรโกเศศได้เคยกล่าวถึงการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นธรรมชาติของคน สิ่งใดเมื่อเคยประพฤติเคยถือกันมาเป็นสถาบันชนแล้วก็ลงรูปเป็นระเบียบเข้าแม่พิมพ์อันเดียวกัน ไม่ยอมให้ใครเปลี่ยนแปลงสิ่งเหล่านั้นได้ง่าย ๆ เพราะจะทำให้ความเป็นปกติในวิถีชีวิตถูกรบกวนกระทบกระเทือน ลักษณะนิสัยในแง่ที่ว่า ชีวิตมีความเป็นปกติสุขอยู่ได้สบายดีกว่าจะเปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ ซึ่งอาจทราบไม่ได้ว่าจะต้องล้มลุกคลุกคลานกันบ่อย ๆ ก็คงกำหนด เพราะฉะนั้นคนที่อยู่ในชนบทที่ห่างจากความเจริญของเมืองจึงชอบทำตามโบราณ ไม่นิยมสิ่งใหม่ ๆ เพราะเห็นว่า ปู่ย่าตายายเคยทำกันมาอย่างนั้นก็เป็นสุขสบายดี เขาจึงเอาตามอย่าง ๓

อย่างไรก็ตามประเพณีและวัฒนธรรมย่อมไม่อยู่คงที่ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การยึดตามแบบธรรมเนียมโบราณมีข้อเสีย คือ ไม่มีความสามารถในการริเริ่มสร้างความก้าวหน้าให้แก่วัฒนธรรม เพราะสิ่งใดอยู่คงที่ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงนานมากไป สิ่งนั้นก็ปรับตัวแข็งกระด้างเข้ากันไม่ได้กับเหตุการณ์ใหม่ ๆ หรือสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ ก็ได้แต่สลายตัวลงไปถ้าต้านทานเหตุการณ์ใหม่ ๆ นั้นไว้ไม่อยู่ การเปลี่ยนแปลงนั่นเองที่ทำให้วัฒนธรรมในสังคมนั้นยังคงมีอยู่ได้ แต่ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นทำไปโดยรวดเร็ว ก็จะเปลี่ยนบุคลิกลักษณะของวัฒนธรรมนั้น ๆ หหมดเอกลักษณ์ของตัวเอง ความสำคัญของสัญลักษณ์ของตนและของส่วนรวมจะเคลื่อนไปมาก จนในที่สุดก็จะมีสิ่งใดเหลือแสดงลักษณะของวัฒนธรรมเดิมของตนเองต่อไป ฉะนั้นการที่วัฒนธรรมจะมีความเจริญออกมาได้ก็ต้องมีหลักในการเปลี่ยนแปลง คือต้องมีการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อยอย่างสม่ำเสมอ แต่ในคราวเดียวกันต้องมีเสถียรภาพอยู่ด้วย มิฉะนั้นความเจริญก้าวหน้าของวัฒนธรรมก็จะมิขึ้นไม่ได้ การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตามในวัฒนธรรมจึงควรยึดหลักของบงจ้อทว่า "สิ่งเก่าไม่ใช่จะดีเสมอไป และสิ่งใหม่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่ดีเสมอไป ผู้มีปรีชาญาณย่อมรู้จักเลือกเฟ้น เมื่อได้ทดลองชิมดูแล้ว" ๔

๒. Kroeber, 1948 บทที่ 9

๓. เสฐียรโกเศศ, พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๑๐๙

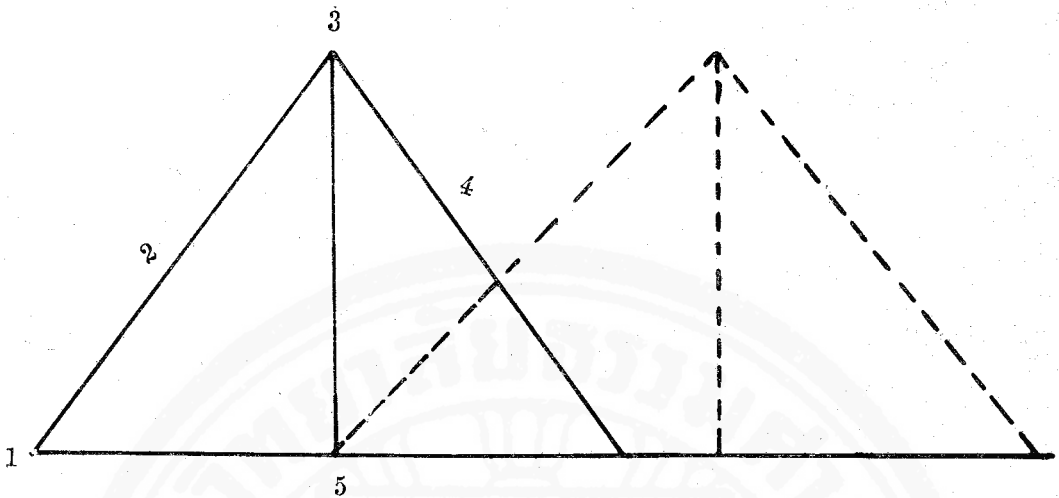
๔. เสฐียรโกเศศ, พ.ศ. ๒๕๑๕, หน้า ๑๒๘-๑๒๙

สังคมไทยรับเอาวัฒนธรรมต่างประเทศเข้ามาโดยรับเอาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ เช่น เครื่องจักรเครื่องยนต์ต่าง ๆ มาใช้โดยตรง รับเอาเข้ามาโดยดัดแปลงให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย เช่น การผสมผสานในทางด้านศิลปต่าง ๆ การใช้เทคนิคใหม่ ๆ ทางสถาปัตยกรรมหรือจิตรกรรม แต่แสดงออกในรูปของศิลปไทยที่มีลักษณะแสดงถึงความเป็นไทย การรับเอาแนวความคิดเห็นในทางการเมืองมาปรับให้มีลักษณะเข้ากับสังคมไทยโดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังมีการปฏิเสธไม่ยอมรับวัฒนธรรมตะวันตก บางอย่างที่ไม่เข้ากับแบบแผนวัฒนธรรมของไทย เช่น ธรรมเนียมการออกเตหของเด็กรุ่นในสหรัฐอเมริกา หรือความคิดเรื่องฟรีเซกส์ในแถบสแกนดิเนเวีย อย่างไรก็ตาม การรับเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามาผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยก็มีอัตราแตกต่างกันในกลุ่มคนชั้นต่าง ๆ เด็กวัยรุ่นสมัยใหม่บางส่วนรับเอาการแต่งกายตามสมัยนิยมของเด็กวัยรุ่นในอเมริกา ในขณะที่คนหัวเก่ามีความรู้สึกขัดแย้งอย่างรุนแรงกับการรับเอาวัฒนธรรมใหม่เข้ามาใช้ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในสังคมไทยจึงไม่เป็นไปโดยสม่ำเสมอ เพราะมีผู้ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงบ้าง มีบางพวกที่ล่าสมัยก้าวหน้าไปเร็วกว่าสังคมส่วนรวมบ้าง การรักษาเอกลักษณ์ของสังคมไทยจึงขึ้นอยู่กับคนกลางเก่ากลางใหม่ คือไม่ทั้งวัฒนธรรมเดิมของตัว แต่ดัดแปลงให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ใหม่ ๆ เป็นการทำให้วัฒนธรรมเจริญก้าวหน้าต่อไปได้

Kroeber^๕ ได้กล่าวถึงลำดับขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้ ๕ ขั้นตอนด้วยกันคือ

๑. ขั้นที่ความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาและนำเข้ามาใช้ในสังคม
๒. การที่คนในสังคมยอมรับเอาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ นั้นเข้ามาใช้ในสังคมจนถึงจุดอิ่มตัว
๓. ขั้นอิ่มตัวของวัฒนธรรมในสังคมนั้น ๆ เป็นระยะที่ความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ ขึ้นถึงจุดสุดยอด
๔. ขั้นที่การทำซ้ำแบบเดิมอยู่เป็นปรกติ ไม่มีความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้น
๕. เมื่อถึงจุดอิ่มตัวแล้ว ลักษณะวัฒนธรรมเป็นไปตามแบบเดิมจนคนในสังคมเกิดความเบื่อหน่าย จึงคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาอีกโดยแยกตัวออกจากวัฒนธรรมเดิม และสร้างแบบวัฒนธรรมใหม่ ๆ ขึ้น

๕. Kroeber, 1944, หน้า 763

แผนผังแสดงขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมตามแนวความคิดของ Kroeber

แผนผังดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การกลายรูปทางวัฒนธรรมหรือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นย่อมเกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมผ่านจุดอิ่มตัว (ขั้นที่ ๓) ไปถึงขั้นที่ ๔ ซึ่งก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายแก่คนในสังคมจนทำให้มีการคิดประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ หรือแนวความคิดเห็นใหม่ ๆ นำเข้ามาใช้ในวัฒนธรรม วัฒนธรรมเดิมจึงกลายรูปไป ในขั้นแรกก็ย่อมมีการขัดแย้งกันระหว่างผู้นิยมของเก่าและผู้ชอบใช้ของใหม่ โดยเฉพาะเมื่อเป็นความคิดเห็นใหม่ ๆ หรือทฤษฎีใหม่ ๆ ส่วนสิ่งประดิษฐ์หรือวัตถุใหม่ๆ ที่ได้จากการคิดค้นต่างๆ นั้นย่อมมีการขัดแย้งน้อยกว่า เพราะสามารถเห็นประโยชน์ได้ในทันที ถ้าวัตถุที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่นั้นไม่เป็นประโยชน์ คนในสังคมก็ไม่ยอมรับ การเปลี่ยนแปลงใดๆ จึงไม่เกิดขึ้น ต่อเมื่อเห็นว่ามีความประโยชน์แล้วคนในสังคมจึงจะยอมรับเอามาใช้กันโดยทั่วไป แนวความคิดเห็นใหม่ ๆ และหลักการใหม่ ๆ เป็นเรื่องที่เห็นประโยชน์ได้ช้ากว่า ต้องอาศัยเวลานานกว่าจะทดลองให้ได้ผล การขัดแย้งกันในทางด้านความคิดเห็นจึงเกิดขึ้นมากกว่าการขัดแย้งกันในทางใช้ประโยชน์ของสิ่งประดิษฐ์ โดยเหตุนี้ช่องว่างระหว่างวัยในคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่จึงเกิดขึ้นได้ง่าย และกลายเป็นปัญหาของความไม่เข้าใจกันในปัจจุบัน

สำหรับวัฒนธรรมไทยนั้น แบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมซึ่งเป็นของไทยได้ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาช้านานจนเรียกได้ว่าถึงจุดอิ่มตัว หลังจากนั้นก็ได้ทำซ้ำ ๆ กันเรื่อยมาจนคนในสังคมเกิดความเบื่อหน่าย ต้องการเปลี่ยนแปลงรูป วัฒนธรรมไทยมีการสังสรรค์กับวัฒนธรรม

ภายนอกมากกว่าที่จะมีการคิดประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นเองในสังคม (เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่นิยมรับเอาสิ่งที่ผู้อื่นคิดไว้แล้วมากกว่าที่จะคิดเองเพราะต้องเสียเวลา เสียกำลังงาน และทุนทรัพย์มากกว่าการขอยืมของจากวัฒนธรรมอื่นมาใช้) วัฒนธรรมของไทยที่กลายไปจึงเป็นการนำเอาวัฒนธรรมต่างประเทศเข้ามาผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบัน ความก้าวหน้าในการคมนาคมสื่อสารช่วยให้การรับเอาวัฒนธรรมจากแหล่งอื่นเป็นไปได้สะดวกขึ้น ในรอบศตวรรษที่ผ่านมาวัฒนธรรมไทยได้ติดต่อกับวัฒนธรรมตะวันตกเพิ่มมากขึ้น อิทธิพลในด้านวัตถุและจิตใจจากวัฒนธรรมตะวันตกจึงค่อย ๆ แทรกซึม (diffusion) เข้ามาผสมกับวัฒนธรรมไทย การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมไทยจึงเป็นไปตามแบบวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้นทุกที ในขั้นแรกการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดคือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมวัตถุ (material culture) เช่นการรับเอาเครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ รถยนต์ รถไฟ วิทยุ โทรเลข โทรศัพท์ ฯลฯ มาใช้ หลังจากนั้นการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมจิตใจ (non-material culture) จึงค่อย ๆ เริ่มเห็นชัดขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษที่ผ่านมา เหตุการณ์และข่าวคราวต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นในสังคมไทยย่อมแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้านจิตใจ ซึ่งมีแนวโน้มไปตามแบบวัฒนธรรมตะวันตกมากขึ้นทุกที จึงอาจกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทยนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากคนไทยรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกมาใช้

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับกระบวนการความคิดของมนุษย์ คนในสังคมเดียวกันมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไปเมื่อแสดงออกในเหตุการณ์อย่างเดียวกัน วัฒนธรรมไทยมีลักษณะเฉพาะของตัวเองโดยทั่วไปที่แตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น แต่ก็ไม่ได้เป็นรูปแบบวัฒนธรรมที่รัดตัวตึงแน่นต่อเนื่องกันไม่ได้ วัฒนธรรมมีลักษณะยืดหยุ่นหรือเป็นโครงสร้างอย่างหลวม ๆ ที่แสดงเอกลักษณ์ของตนเองเท่านั้น คนในสังคมย่อมสามารถเลือกปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติตามแบบวัฒนธรรมไทย ข้อแตกต่างของวัฒนธรรมย่อย ๆ ซึ่งรวมอยู่ในวัฒนธรรมใหญ่นี้เรียกว่า culture variation บางลักษณะเบี่ยงเบนออกไปจากวัฒนธรรมย่อย แต่ก็ยังรวมอยู่กับวัฒนธรรมใหญ่ทั้งหมด วัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั้นยังขึ้นอยู่กับทางเลือกปฏิบัติของปัจเจกบุคคล เวลา สถานที่ หรือโอกาส นอกจากนั้นยังแตกต่างกันออกไปอีกเมื่อชุมชนต่างกัน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจึงขึ้นอยู่กับทางเลือกปฏิบัติของคนในสังคมจากลักษณะวัฒนธรรมย่อย ๆ ในวัฒนธรรมใหญ่นั้น^๖

๖. Herskovits, 1964, หน้า 195-204

ความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมในอุดมคติ (ideal) และที่ปฏิบัติจริง ๆ (actual) ย่อมปรากฏให้เห็นได้ชัดในการเลือกปฏิบัติของคนในสังคม สังคมไทยก็เช่นเดียวกัน อุดมคติของคนไทยที่วางไว้เป็นไปตามแบบตะวันตกซึ่งเน้นเรื่องจิตใจเป็นใหญ่ เช่นเรื่องความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตา กรุณา สันติสุข ฯลฯ ในขณะที่การปฏิบัติจริงกลับมีแนวโน้มที่จะรับเอาวัตถุนิยมหรือเพ่งเล็งค่านิยมในทางเศรษฐกิจมากกว่า เมื่อการปฏิบัติมีแนวโน้มที่แยกออกจากค่านิยมอุดมคติมากขึ้น วัฒนธรรมยังเปลี่ยนแปลงมากขึ้นไปอีก ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจหรือทางอุดมคติ แม้เป็นเรื่องที่เห็นได้ยาก แต่ก็มีส่วนต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมาก เพราะเมื่อใดก็ตามที่ความคิดอ่านของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมที่แท้จริงนั้นเป็นการเลือกปฏิบัติของคนในสังคม

สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับขั้นวิวัฒนาการ (evolution) เป็นการเปลี่ยนแปลงภายในของสังคมนั้น ๆ ตามลำดับขั้นความเจริญ เช่นจากระดับนปศุกรรม (Savagery) มาเป็นอารยธรรม (Barbarism) และกลายเป็นอารยธรรม (Civilization) ในที่สุดสังคมไทยนั้นได้ผ่านขั้นความเจริญจนถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นสังคมอารยธรรมแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบันได้แก่การเปลี่ยนแปลงจากสังคมกสิกรรมไปในทางที่เป็นสังคมอุตสาหกรรม (industrialization) หรือเรียกอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงในทางเทคนิควิทยา (technological change) ซึ่งรวมเอาความหมายของการเปลี่ยนให้เป็นสังคมทันสมัย (modernization) หรือสังคมเมือง (urbanization) เข้าไว้ด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งทำให้โครงสร้างของสังคมสับสนขึ้น หรือเรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมแบบง่าย ๆ มาเป็นสังคมซับซ้อน การที่ชาวชนบทอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น หรือการย้ายถิ่นที่อยู่ไปอยู่ในแถบโรงงานอุตสาหกรรมก็เป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงในด้านนี้

การเคลื่อนไหวทางสังคม (Social mobilization) เพื่อให้เป็นสังคมที่ทันสมัยเป็นกระบวนการซึ่งระบบสังคม เศรษฐกิจ และการแสดงออกทางจิตใจแต่เดิมซึ่งรวมกลุ่มกันนั้นแตกสลายลง ประชาชนพร้อมที่จะรับเอาแบบแผนการขัดเกลาทางสังคมและพฤติกรรมแบบใหม่ ลักษณะชีวิตสมัยใหม่ อาจเห็นได้จากเครื่องจักรกล ดึก สินค้าที่ใช้บริโภค ฯลฯ การตอบสนองต่อการสื่อสารทางสังคม การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย สังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงจากอาชีพเกษตรกรรม การศึกษา การเพิ่มขึ้นของรายได้ประชากรต่อหัว ฯลฯ ในขอบเขตทางวัฒนธรรม ลักษณะของ

สังคมสมัยใหม่ คือการแตกต่างกันในส่วนประกอบของวัฒนธรรมที่สำคัญและระบบค่านิยมซึ่งมี
เพิ่มมากขึ้น เช่น ทางศาสนา ปรัชญา และศาสตร์ต่าง ๆ การขยายตัวของรัฐหนึ่งซึ่งมีมาก
ขึ้น และการศึกษาเรื่องทางโลกเพิ่มขึ้น ระบบสถาบันของปัญญาชนซึ่งซับซ้อนขึ้น และการสร้าง
สรรค์สิ่งใหม่ ๆ ความก้าวหน้าของบทบาท (role) ของบุคคลผู้มีความชำนาญในทางหนึ่งทางใด
โดยเฉพาะ การพัฒนาในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้ลักษณะวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยน
แปลงที่เกิดขึ้นจะเน้นถึงความก้าวหน้าและการปรับปรุงความเป็นอยู่ให้สุขสบายขึ้น ซึ่งเป็นการเน้น
ทางด้านวัตถุ นอกจากนี้ยังเน้นถึงความสามารถและเกียรติภูมิของปัจเจกบุคคล ประสิทธิภาพใน
การทำงานของบุคคล สิ่งเหล่านี้นำไปสู่บุคลิกภาพแบบใหม่ อุทิศใจใหม่ ความสามารถที่จะปรับตัว
ให้เข้ากับสังคม มีขอบเขตความสนใจที่กว้างขวางออกไป และเน้นถึงปัจจุบันในฐานะที่มีความ
หมายต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์^๗ เรื่องเหล่านี้เป็นการแสดงออกถึงความสามารถในการแข่งขันกัน
ในการประกอบธุรกิจ โดยมุ่งถึงความสามารถในการหาความสบายซึ่งเสริมสร้างฐานะของ
บุคคลเป็นสำคัญ

การเปลี่ยนแปลงให้เป็นสังคมเมืองนี้มีอิทธิพลต่อค่านิยม (value) และทัศนคติของคน
ไทย ซึ่งหันไปเน้นทางเศรษฐกิจมากกว่าเดิม หรือมีความนิยมในด้านวัตถุเพิ่มขึ้น วัตถุกลายเป็น
เครื่องบ่งถึงความสามารถของบุคคลว่าประสบความสำเร็จในชีวิตมากหรือน้อยเพียงใด ชีวิตความเป็น
อยู่ที่สะดวกสบาย มีอุปกรณ์ช่วยอำนวยความสะดวก จึงเป็นเป้าหมายของคนไทยในปัจจุบัน

สังคมตะวันตกถือเอาเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ เช่นคิดเห็นว่าเป็นคนควรรู้จักกระแหมะแถม
แถมสะสมทุน ขยัน รู้จักวางแผนตามหลักวิชา มีการริเริ่มของตัวเอง ส่วนสังคมตะวันออกเน้น
ทางด้านจิตใจ มีการจำศีลภาวนา เพื่อชำระจิตใจให้ผ่องใส เป็นความสงบสุข ไม่ต้องการดิ้นรน
ให้ใจไม่สงบ สังคมตะวันออกถือสถาบันครอบครัวเป็นส่วนสำคัญของสังคม ไม่ใคร่ยอมให้สังคม
มีปัจเจกภาพเป็นตัวของตัวเองยิ่งไปกว่าครอบครัว คือจะออกนอกกลุ่มออกไปไม่ใคร่ยอม^๘

โดยเหตุนี้การเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมืองของคนไทยจึงรับเอาค่านิยมและวัฒนธรรมตะวันตก
เข้ามา การเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติคือการหันไปเน้นเศรษฐกิจว่าเป็นเรื่องสำคัญ มอง
เห็นความสำคัญทางด้านจิตใจลดลง จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในค่านิยมและปทัสถาน (norms) ใน
หมู่ประชาชน ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและกลายเป็นปัญหาสังคมจึงเกิดขึ้น

๗. Eisenstadt, 1966, 1-5

๘. เสฐียรโกเศศ, ๒๕๑๓, หน้า ๖๘

เช่น ปัญหาเด็กวัยรุ่น ปัญหาการจราจร ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นอันตรายต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ อันสืบเนื่องมาจากการกระทำของคน ฯลฯ

อย่างไรก็ดี ไม่มีวัฒนธรรมใดสามารถรักษาสภาพตายตัว (static) ของวัฒนธรรมนั้น ๆ ไว้ได้ วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น การคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในวัฒนธรรมนั้น ๆ หรือการรับเอาวัฒนธรรมมาจากที่อื่น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปในด้านหนึ่ง ด้านใดของวัฒนธรรมแล้ว วัฒนธรรมทั้งหมดย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย อาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางด้าน

๑. ระบบเทคนิควิทยา ได้แก่สิ่งประดิษฐ์หรือเทคนิคใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม
๒. ระบบสังคม โครงสร้างทางสังคม และสถาบันต่าง ๆ ในสังคม
๓. ระบบความคิดเห็นหรืออุดมคติของคนในสังคม
๔. ระบบภาษา ความหมายของคำที่ใช้
๕. ระบบค่านิยม

เมื่อข้อใดข้อหนึ่งเปลี่ยนแปลงไป ส่วนอื่น ๆ ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ความเกี่ยวพันกันของส่วนประกอบวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นไปในแบบลูกโซ่ อาจเปรียบเทียบได้กับเมื่อเราโยนก้อนหินลงไปในน้ำก็จะเกิดระลอกแผ่ออกไปเป็นวงกว้างกระพริบๆ สักคมไทยเมื่อรับเอาวัฒนธรรมทางด้านความคิดเห็นตามแบบตะวันตกเข้ามา ค่านิยม ปทัสถาน และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมจึงย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โครงสร้างทางสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

โดยปกติแล้ววัฒนธรรมมีแนวโน้มที่จะรักษาสภาพสมดุล (equilibrium) ของตัวเองไว้เนื่องจากถือว่าวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมได้ผสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดีจนเหมาะสมแก่คนในสังคมนั้น ๆ แต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าวัฒนธรรมไม่สามารถหยุดนิ่งได้ การหยุดนิ่งของวัฒนธรรมเรียกได้ว่าเป็นความเสื่อม วัฒนธรรมที่เจริญเติบโตย่อมต้องการสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาประกอบ แต่ในการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงไปในทุก ๆ ด้านโดยพร้อมเพรียงกัน ไม่มีการล่าช้าในด้านใด ด้านหนึ่งแล้ว ก็เรียกได้ว่าวัฒนธรรมนั้นสามารถรักษาสภาพสมดุลไว้ได้ โดยมีลักษณะเป็นการเคลื่อนไหวอยู่ด้วย (moving equilibrium) แต่ถ้าการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในด้านใดด้านหนึ่งก้าวหน้ามากกว่าอีกด้านหนึ่งจนโครงสร้างวัฒนธรรมส่วนใหญ่ไม่ผสมผสานกลมกลืนกันแล้ว ก็จะเกิดสภาพวัฒนธรรมล่า (cultural lag) ขึ้น ในระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในส่วนใดส่วนหนึ่งนั้น วัฒนธรรมส่วนอื่น ๆ จะยังปรับตัวให้กลมกลืนไปกับส่วนที่เปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้ ดังนั้น การปรับตัวของวัฒนธรรมจึงอาจก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่นทำให้เกิดสภาพวัฒนธรรมที่เลว

กว่าเดิม เกิดความตึงเครียดทางสังคม และเกิดความสับสนในหลักการทางศีลธรรมและทางกฎหมายก็ได้

สังคมไทยในปัจจุบันอยู่ในสภาพที่รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามากยิ่งขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดทั้งในทางวัตถุและทางจิตใจ การปรับตัวของวัฒนธรรมโดยทั่วไปอยู่ในสภาพที่ต้องพยายามตามการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ให้นั้น โดยเหตุนี้ วัฒนธรรมไทยจึงยังไม่สามารถปรับตัวให้ผสมกลมกลืนจนเกิดสภาพสมดุลได้ อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาในด้านต่าง ๆ ของสังคมไทยที่เกิดขึ้นมาจากความขัดแย้งกันระหว่างการรักษาวรรณธรรมเดิมและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมใหม่ คนรุ่นเก่าต้องการรักษาแบบวัฒนธรรมเก่าไว้ ในขณะที่คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมให้ก้าวหน้าขึ้นตามอย่างวัฒนธรรมตะวันตก นอกจากนั้นวัฒนธรรมทางจิตใจ ตามปกติเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด และเปลี่ยนแปลงได้ช้ากว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมวัตถุ เราจึงจะเห็นได้ว่าสังคมไทยนั้นความก้าวหน้าทางเทคนิควิทยาศาสตร์ไม่ผสมกันกับความก้าวหน้าทางค่านิยมจิตใจ คนไทยยังติดข้องอยู่กับความคิดเห็นตามแบบแผนเดิมของตน ซึ่งมักอ้างกันว่าเป็นการทำตามแบบไทย ๆ โดยไม่คำนึงถึงส่วนประกอบทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ว่าได้ก้าวหน้าไปมากน้อยเท่าใดแล้ว ปัญหาสังคมจึงเป็นผลมาจากความไม่สมดุลกันของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไทยดังกล่าว

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์

บรรณานุกรม

- เสรีบุรโกเศศ การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน โรงพิมพ์เจริญธรรม
พระนคร พ.ศ. ๒๕๑๕
- เสรีบุรโกเศศ วัฒนธรรมเบื้องต้น พิมพ์ครั้งที่ ๕ โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ พ.ศ. ๒๕๑๓
- เสรีบุรโกเศศ วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ของไทย โรงพิมพ์เจริญธรรม พระนคร
พ.ศ. ๒๕๑๔
- Eisenstadt, S.N., *Modernization : Protest and Change*, New Jersey : Prentice-Hall, Inc.,
1966
- Herskovits, Melville J., *Cultural Dynamics*, New York : Alfred A. Knopf, 1964
- Kroeber, A.L., *Anthropology*, New York : Harcourt, Brace and Co., 1948
- Kroeber, A.L., *Configurations of Cultural Growth*, Berkeley and Los Angeles :
University of California Press, 1944
- Lurie, Nancy Oestreich, "Cultural Change" *Introduction to Cultural Anthropology*, ed. by
James A. Clifton, Boston : Houghton Mifflin Co., 1968